

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΘΕΣΜΟΙ – ΑΞΙΕΣ – ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ: ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (2008-2009)

Καθώς συμπληρώνεται σχεδόν μια δεκαετία από τη διενέργεια του πρώτου γύρου της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, ο ανά χείρας τόμος συνοψίζει τις τάσεις που καταγράφηκαν στον τέταρτο γύρο και, ταυτόχρονα, αναδεικνύει συνέχειες ή/και μετατοπίσεις που συντελέστηκαν στο διάστημα αυτό. Αποτυπώνει, επίσης, την κοινωνική δυναμική που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα λίγο πριν την εκδήλωση της πρόσφατης πολυεπίπεδης κρίσης, συνοψίζοντας το πλαίσιο εντός του οποίου προκύπτουν σήμερα νέες ιδεολογικές, πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες. Στα δεδομένα που παρουσιάζονται παρακάτω καταγράφονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, και τα σημάδια της κρίσης. Με αυτήν την έννοια, αποτελούν ένα σύνολο δεδομένων με το οποίο θα μπορούν να συγκρίνονται τα ευρήματα των επόμενων γύρων της ΕΚΕ.

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ως Εθνικός Συντονιστής, συνεχίζει να διασφαλίζει υψηλής ποιότητας δεδομένα, τα οποία είναι άμεσα διαθέσιμα στην ερευνητική και ακαδημαϊκή κοινότητα. Ο διάλογος που αναπτύσσεται γύρω από τα ευρήματα έχει ήδη ενσωματωθεί σε πανεπιστημιακά μαθήματα και μετατρέπεται σε μεταπτυχιακές και διδακτορικές έρευνες. Σε αυτόν το διάλογο συμβάλλουν και τα κείμενα του παρόντος τόμου.¹ Η προβληματική τους συνοψίζεται σε τρεις άξονες:

1. Τα κείμενα αποτελούν επεξεργασμένη εκδοχή της παρουσίασης των αποτελεσμάτων του 4ου γύρου της ΕΚΕ, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 15 Ιουνίου 2010.

Όλα τα πρωτογενή δεδομένα που χρησιμοποιούνται στον παρόντα τόμο προέρχονται από το επίσημο αρχείο της ΕΚΕ: *ESS Round 4: European Social*

- A. *Πολιτική-Θεσμοί*: Θέματα που εγγράφονται στον πυρήνα της πολιτικής κουλτούρας αποτελούν τον πρώτο άξονα που διατρέχει τα κείμενα του τόμου· ανάμεσά τους, η σχέση με την πολιτική, ο πολιτικός κυνισμός, η έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς, η απαξίωση θεσμών, πολιτικού προσωπικού και πολιτικής γενικότερα.
- B. *Πολιτικά υποκείμενα και ατομικές πρακτικές*: Στο σημείο συνάντησης του ιδιωτικού με το δημόσιο, τα άτομα παρουσιάζονται ως ιδιώτες και ως πολιτικά υποκείμενα. Διερευνάται η σχέση ανάμεσα στην υποκειμενική αντίληψη για τον εαυτό, τη θέση του και τα επιτεύγματά του, σε συνδυασμό με τις πρακτικές που τον συνδέουν με συλλογικότητες ή τον μετατρέπουν σε «κοινό» των μέσων μαζικής ενημέρωσης.
- Γ. *Κοινωνικές ανισότητες*: Θέματα που άπτονται των ανισοτήτων στην υγεία, της καταπολέμησης της φτώχειας, των ανεπαρκειών που παρουσιάζουν τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, και της επίδρασης οικονομικών παραμέτρων στην πολιτική συμπεριφορά καλύπτουν το τρίτο θεματικό πεδίο.

Στο πρώτο κείμενο του τόμου, ο Γιάννης Μιχελογιαννάκης παρουσιάζει το σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, τις επιστημονικές και επιχειρησιακές αρχές με βάση τις οποίες αυτή αναπτύχθηκε. Αναφέρεται στους γύρους της EKE και τη συμβολή τους στην παραγωγή σειρών σε συγχρονικό και διαχρονικό επίπεδο. Τέλος, παρουσιάζει την ταυτότητα του 4^{ου} γύρου, την οργάνωση της έρευνας πεδίου και τις συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθη.

Η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα αναλύει τη σημασία της EKE και επισημαίνει την αναγκαιότητα συμμετοχής της Ελλάδας και στους επόμενους γύρους. Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ως ιδιαίτερα γόνιμη την επικέντρωση στη συγκριτική μελέτη των αξιών, και επισημαίνει ότι η EKE αποτελεί μια συνεχιζόμενη διαδικασία. Επίσης, σχολιάζει στοιχεία του τέταρτου γύρου που αναδεικνύουν μια αντιφατική εικόνα διχασμού στη χώρα μας ανάμεσα σε μια «παρωχημένη» και μια «σύγχρονη» κουλ-

τούρα. Η διαχρονική μελέτη των στοιχείων από τους προηγούμενους γύρους της ΕΚΕ επιτρέπει στη συγγραφέα να υποστηρίξει πως διαφαίνεται μια αξιακή κατάρρευση, ενώ, παράλληλα, επιβεβαιώνεται η σταδιακή απομάκρυνση από την πολιτική, η απαξίωση του πολιτικού και η απονομομοποίηση του πολιτικού συστήματος στις αντιλήψεις των πολιτών.

Ξεκινώντας από τα ισχυρά σημεία της ΕΚΕ, δηλαδή τη διαχρονία και τη σύγκριση, ο Παναγιώτης Καφετζής προτείνει μια «άλλη ανάγνωση» των ευρημάτων της, η οποία μπορεί να συνεισφέρει σε «μια περισσότερο έλλογη και λιγότερο μεταφυσική, α-ιστορική και φαντασιωτική αυτογνωσία». Στο πλαίσιο αυτό, στρέφεται στη διερεύνηση ενός κεντρικού και πολυδιάστατου πυρήνα της πολιτικής κουλτούρας: στη σχέση πολιτών και πολιτικής. Διαπιστώνει πως η εμπιστοσύνη στην κοινωνία και τους θεσμούς βρίσκεται σε ελεύθερη πτώση, συνοδευόμενη από μια πρωτοφανή δυσaréσκεια για τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας. Πίσω από τη δυσaréσκεια αναγνωρίζει μια σωρευτική και σφαιρική αποσάθρωση της σχέσης των πολιτών με το Πολιτικό, η οποία οδηγεί τόσο στην κυνική ιδιότευση όσο και στην απονομομοποίηση του πολιτικού πεδίου. Ο συγγραφέας επισημαίνει πως η ελληνική κοινωνία, όπως αποτυπώνεται στα δεδομένα της ΕΚΕ, εμφανίζεται ως φοβική, ως κοινωνία «ατομικιστικής περιχαράκωσης έως και ανομικής βιωτής» χωρίς περιθώρια αλληλεγγύης που παράγει διακρίσεις απέναντι στο διαφορετικό και την ετερότητα.

Στο κείμενο της Ιωάννας Τσίγκανου παρουσιάζεται μια επισκόπηση των κυριότερων ευρημάτων της έρευνας που αναδεικνύουν τους ευρύτερους κοινωνικοπολιτικούς προσανατολισμούς της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, με βάση τα οποία μπορεί κανείς να ανιχνεύσει δειλά τη διαμόρφωση τάσεων σε φλέγοντα ζητήματα πολιτικού και κοινωνικού προβληματισμού.

Εστιάζοντας στο θεμελιώδες για τη λειτουργία της δημοκρατίας ζήτημα της εμπιστοσύνης στους θεσμούς, το κείμενο των Χριστίνας Βαρουξή και Νίκου Σαρχή επιχειρεί μια επισκόπηση των σχετικών ευρημάτων του 4^{ου} γύρου της ΕΚΕ για τη χώρα μας. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν γενικευμένη έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς αντιπροσώπευσης, συνοδευόμενη από σαφώς υψηλότερη εμπιστοσύνη στους μη αντιπροσωπευτικούς

θεσμούς που λειτουργούν θεσμικά ως ελεγκτικοί μηχανισμοί ή ως αντίβαρο στις δυσλειτουργίες που προκαλεί η ανομία. Οδηγούνται, έτσι, στο συμπέρασμα πως η ΕΚΕ αποτυπώνει την αυξανόμενη αποστασιοποίηση των πολιτών από τις διαδικασίες αντιπροσώπευσης και μια προϊούσα κρίση του πολιτικού συστήματος, καθιστώντας επίκαιρη την άποψη του Rawls ότι «δεν είναι η κοινωνία που παράγει δίκαιους θεσμούς, αλλά οι δίκαιοι θεσμοί μια δίκαιη κοινωνία».

Η Χαρά Στρατουδάκη ξεκινά από τη διαπίστωση ότι ο μέσος όρος της ικανοποίησης των Ελλήνων από τη ζωή τους και του αισθήματος ευτυχίας είναι σημαντικά χαμηλότερος από τον αντίστοιχο άλλων ευρωπαϊκών χωρών με αντίστοιχο βιοτικό επίπεδο ή με βάση τον δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης. Η διαπίστωση αυτή, ωστόσο, δεν αποτελεί έκπληξη, καθώς ο δείκτης ικανοποίησης και ευτυχίας δεν σημειώνει σημαντικές μεταβολές στη διάρκεια της τελευταίας τριακονταετίας. Η συγγραφέας μελετά επιμέρους απόψεις του φαινομένου, και, ειδικότερα, την επίδραση κοινωνικών και δημογραφικών παραγόντων (ηλικία, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, εισόδημα, μορφωτικό επίπεδο), καθώς επίσης και τη συμβολή των κοινωνικών δικτύων και των κοινωνικών επαφών. Ακόμη, διερευνά τη σχέση που συνδέει το αίσθημα υποκειμενικής ευημερίας με την κοινωνική εμπιστοσύνη. Φαίνεται, τέλος, πως το αίσθημα της ευτυχίας και η ικανοποίηση των ανθρώπων από τη ζωή τους αποτελούν δείκτες υποκειμενικής ευημερίας, αρκετά ευαίσθητους στις μεταβολές της κοινωνικής θέσης, της οικονομικής ευημερίας και της ψυχικής και σωματικής υγείας.

Το κείμενο της Θεώνης Σταθοπούλου εστιάζει στη θρησκευτικότητα και την εκδήλωσή της μέσα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι ιστορικές εξελίξεις στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες επέφεραν μια ριζική αλλαγή των μεταπολεμικών παραδοχών για την εκκοσμίκευση και τη νεωτερικότητα. Η σχέση μεταξύ των δύο δεν είναι γραμμική, καθώς υπάρχουν «πολλαπλές νεωτερικότητες οι οποίες είναι δυνατόν να εμπεριέχουν στοιχεία κοσμικά και θρησκευτικά ταυτόχρονα». Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΚΕ αναδεικνύει μια εικόνα «ρευστής και ετερογενούς θρησκευτικότητας» καθώς «στις περισσότερες χώ-

ρες δεν κυριαρχεί ένα ενιαίο μοτίβο θρησκευτικότητας». Επιβεβαιώνεται, ωστόσο, το εύρημα και άλλων συναφών εμπειρικών ερευνών ότι θρησκευτικές πρακτικές, όπως ο εκκλησιασμός, δεν συνδέονται με την προσευχή ή τις υποκειμενικές αντιλήψεις για τη θρησκευτικότητα.

Η Αμαλία Φραγκίσκου διερευνά τις χρήσεις των Μέσων στην Ελλάδα και την Ευρώπη, μέσα από τα δεδομένα του 4^{ου} γύρου της ΕΚΕ σε συνδυασμό με ευρήματα άλλων αντίστοιχων ευρωπαϊκών ερευνών. Το κείμενο ξεκινά με μια σειρά μεθοδολογικών προβληματισμών για την επάρκεια των διαθέσιμων στοιχείων σχετικά με τη χρήση των μέσων και κυρίως την έμφαση που δίνεται στο χρόνο χρήσης σε συνδυασμό με την απουσία εμβάθυνσης στη σχέση που αναπτύσσει το κοινό με τα μέσα. Η συγγραφέας επισημαίνει την πρωτοκαθεδρία της τηλεθέασης στη χώρα μας σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η οποία, ωστόσο, δεν συνοδεύεται από εμπιστοσύνη απέναντι στο μέσο, και, γενικότερα, απέναντι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Παρακολουθεί τη διαχρονική εξέλιξη και τις διακυμάνσεις της χρήσης της τηλεόρασης στους τρεις γύρους της ΕΚΕ και υποδεικνύει κενά στα δεδομένα τα οποία θα ήταν σκόπιμο να συμπληρωθούν σε κατοπινές έρευνες.

Ο Γιάννης Υφαντόπουλος παρουσιάζει το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο σε σχέση με την κοινωνία πολιτών, σχολιάζει τις απόψεις των Ευρωπαίων για τη δυνατότητα καταπολέμησης της φτώχειας με κοινωνικές παροχές, εξετάζει την αυξανόμενη αβεβαιότητα λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και της οικονομικής ανασφάλειας που προκύπτει από την αδυναμία των συνταξιοδοτικών συστημάτων να αντεπεξέλθουν στις μελλοντικές τους υποχρεώσεις προς τους ασφαλισμένους. Τέλος, αναφέρεται στις μεταρρυθμίσεις των συστημάτων υγείας και διερευνά το μέγεθος των ανισοτήτων στην υγεία του ευρωπαϊκού πληθυσμού.

Το κείμενο του Διονύση Μπαλούρδου εστιάζει στις οικονομικές και άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν το ενδιαφέρον για την πολιτική και τη συμμετοχή στις εκλογές. Τα άτομα που ενδιαφέρονται για την πολιτική, είναι μεγαλύτερης ηλικίας, περισσότερο μορφωμένα, και οικονομικά ευκατάστατα και με μικρότερο κίνδυνο φτώχειας από τα άτομα που ενδιαφέρονται λιγότερο για την πολιτική. Επίσης, όσοι βρίσκονται πλησιέστερα

στα δύο μεγάλα κόμματα και το ΚΚΕ έχουν μικρότερο διαθέσιμο εισόδημα και διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας από εκείνους που ανήκουν στον ΣΥΝ και τον ΛΑΟΣ. Μια πιο ειδική επεξεργασία των δεδομένων οδηγεί το συγγραφέα στο συμπέρασμα ότι το ενδιαφέρον για την πολιτική σχετίζεται με τις ώρες παρακολούθησης τηλεοπτικών προγραμμάτων ενημερωτικού και πολιτικού περιεχομένου, με το βαθμό εγγύτητας στα κόμματα και με το φύλο.

Τέλος, η Ιωάννα Τσίγκανου στο επίμετρο τεκμηριώνει με ουσιαστικά κριτήρια την ευθύνη διεξαγωγής της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας στην Ελλάδα από το Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ, για όλους τους γύρους της έρευνας.

Τα κείμενα που ακολουθούν αποκωδικοποιούν σημαντικές παραμέτρους της ελληνικής πραγματικότητας, χωρίς να εξαντλούν τις δυνατότητες και το εύρος των πληροφοριών που προσφέρουν τα δεδομένα της ΕΚΕ, κυρίως, όμως, ανοίγουν το διάλογο για μια εμπειρικά τεκμηριωμένη διερεύνηση του παρόντος και μια θεωρητική αναζήτηση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, καθώς και των τρόπων που θα επιτρέψουν στην ελληνική κοινωνία να αντιμετωπίσει την κρίση. Οι διαπιστώσεις για την απαξίωση της πολιτικής, την κατάρρευση των αξιών, την πολιτική απάθεια, τη δυσπιστία απέναντι στα μέσα ενημέρωσης, τη φτώχεια και τις ανισότητες, αφήνουν οπωσδήποτε ένα υπόλειμμα, μια υπόσχεση έστω υπαινικτική, στην οποία θα μπορέσουμε, ενδεχομένως, να εστιάσουμε σε κατοπινές επεξεργασίες.

Οι επιμελήτριες

Βάσω Παπλιάκου, Χαρά Στρατουδάκη